

Сутність гармонійних взаємин між батьками і дітьми молодшого шкільного віку

Протягом усієї історії розвитку людства і становлення сім'ї, зокрема її виховної функції, так і не вдалося знайти єдиного універсального рецепту успішного сімейного виховання. Причина в тому, що однакових дітей, як і однакових батьків, не існує. Кожна особистість неповторна і самоцінна, і в питаннях взаємин між ними завжди потрібно виходити саме з цього.

Взаємини — це спосіб стосунків між окремими людьми, що базується на симпатії або антипатії і виражає позицію кожної особистості, котра спрямована на того, з ким вона вступає в контакт. Тобто провідне місце у взаєминах належить емоціям. Об'єктивною оцінкою взаємин виступає спільність інтересів, ближніх чи віддалених цілей, поглядів. Взаємини аналізуються і формуються в спілкуванні, яке конкретно реалізується через мову, міміку і жести, співпрацю, співпереживання, різні форми поведінки. Вони передбачають обмін думками, ціннісними установками, вивчення реального досвіду сторін з метою встановлення взаєморозуміння. Тільки при збалансованій взаємодії виникає симпатія, дружба, любов, довіра. Порушення балансу між сторонами призводить до ущемлення особистісного «Я», наслідком чого бувають образи, пригніченість, невпевненість, страждання, недовіра, небажання співпрацювати [1, с. 33].

Життя засвідчує, що взаємини між людьми, зокрема між батьками і дітьми, не завжди бувають гуманними. Гуманні взаємини — це різновид моральних стосунків, які виявляються в доброзичливості, довірі, повазі, турботі, допомозі, справедливості, непримирності до зла, жорстокості, насилля. Гуманність є способом міжособистісних стосунків, за яких кожний ставиться до іншого, як до самого себе. У цьому головний принцип гуманності.

У психологічному плані сутність гуманності полягає в умовленій моральними цінностями установці на інших, здатності до переживання за них, співчуття, співучасті й співпраці. Термін «гуманний» у перекладі з латинської мови означає «людяний».

Людяність як риса характеру найповніше виявляється в любові та повазі до людей і передбачає високий рівень вимогливості.

Наше суспільство уражене авторитарністю, її отрутний дух наскрізь просочив школу і багато родин, скалічив душі дорослих та дітей і продовжує жити, переходячи від старших до молодших. Найбільше страждають від гніту авторитарності — діти. А спроби відмовитися від «командного» виховання обертаються потуранням, анархією, хаосом. Така альтернатива тільки підсилює роз'єднаність, тривогу, взаємні образи.

Виявилось, що більшість батьків, які звертаються за психологічною допомогою з приводу важких дітей, самі в дитинстві страждали від конфліктів із власними батьками. Це підтверджує думку, що стиль взаємодії з батьками мимоволі відкладається в психіці дитини. Таке відбувається в ранньому віці і, як правило, несвідомо. Ставши дорослою, людина відтворює цей стиль як природний: більшість батьків виховують своїх дітей так, як їх самих виховували в дитинстві.

Несформована або порушена гуманність стосунків між батьками і дітьми може призвести до формування або дітоцентричного типу сім'ї, в якій центром загальної уваги і піклування буде дитина, що спричинить у неї споживацьке ставлення до інших, у тому числі й батьків, і байдужість до їхніх проблем; або до байдужості батьків стосовно задоволення природних потреб дітей та свідомого уникання ними допомоги у вирішенні дитячих проблем, психологічного і фізичного насилля над ними.

У сучасному житті багато прикладів таких порушених стосунків. Вони обертаються трагедіями і для батьків, і для дітей. Хіба можна вважати щасливими батьків, діти яких хоч і мають усе необхідне для повноцінного розвитку: гарні побутові умови, раціональне харчування, необхідний догляд, навчаються в цікавих для них студіях і гуртках або отримують індивідуальні уроки з музики, малювання, іноземної мови тощо, мають достатню кількість різних іграшок, мають змогу розвивати свої таланти і здібності, а, головне, відчувають до себе любов батьків, інших дорослих, але не вміють і не хочуть турбуватися про інших, ростуть невдячними, їх цікавлять тільки власні потреби і задоволення, і вони прагнуть їх отримати будь-якою ціною. Для досягнення поставленої мети влаштовують сцени істерики, ігнорують думку і слова батьків, не слухаються, ображають їх, поведуться виключно. З роками

вони стають ще байдужішими або агресивнішими до своїх рідних, схильними до крайнощів у ставленні до них.

Від порушених стосунків страждають і діти. Ці страждання, як правило, пов'язані з відсутністю необхідних матеріально-побутових умов та уваги до дитини, її потреб і проблем з відсутністю емоційного тепла і відчуття захищеності в навколишньому світі, який у дитячій уяві нерідко постає небезпечним і загрозливим. Як свідчать спостереження, в багатьох сім'ях не дослухаються і не рахуються з думкою дитини, нав'язують їй свою волю, порушують режим життя, необхідний для її вікових психологічних особливостей, карають за будь-яку провину, навіть якщо та була скоєна не навмисне, інколи б'ють дуже жорстоко, в результаті чого нерідко виникає каліцтво, яке важко довести судовим органам, адже такі діти, як правило, залякані й перед страхом ще більшого побиття нікому нічого не розповідають. У таких сім'ях немає гуманності стосунків між її членами, як немає і впевненості кожного з них у своєму майбутньому.

Культура взаємин батьків і дітей будується на почутті любові і прихильності одне до одного. Теоретичне роз'яснення механізмів виховання емоційно-позитивного ставлення дитини до батьків було запропоноване Д. Боулбі в концепції прихильності [18, с. 108]. Базуючись на еволюційній та етологічній теоріях, концепція розглядає прихильність як модель взаємодії, яка забезпечує налагодження контактів з близькими дорослими, задовольняючи потреби дитини у безпеці. На думку автора, лише тоді повною мірою відкриваються можливості для пізнавальної активності у дитини, коли встановлюється необхідна близькість і задовольняються потреби у безпеці життєдіяльності в навколишньому середовищі.

Прихильність формується у взаєминах дитини з батьками, які забезпечують материнське тепло і турботу, батькову віру й підтримку, протекцію і безпеку дитини. Тип прихильності значною мірою визначається базовими характеристиками матері – умовами щодо виховання належної прихильності:

1. Емоційне прийняття дитини та здібність комунікувати його в дії (любов і повага до особистості дитини).
2. Чуттєвість, сензитивність до поведінки дитини, здібність виявляти ті особливості поведінки дитини, які виражають її потреби і бажання.

3. Розуміння стану дитини і вміння з'ясувати причини певного стану.
4. Відгук матері як уміння адекватно реагувати на стан і потреби дитини.
5. Постійність, послідовність непротиріччя поведінки матері, що забезпечує можливість дитині орієнтуватися у взаєминах з нею.
6. Високий рівень суб'єктності спілкування у взаємодії, орієнтація матері на дитину як на суб'єкт, а не об'єкт догляду і маніпуляцій.

Прихильність, заснована на почутті безпеки, з роками виражається у щораз ширшому спектрі форм поведінки, яка реалізується у взаєминах з близьким дорослим (мати, батько). Надійна і безпечна прихильність реалізується у взаєминах батьків і дітей: взаємоповазі партнерів, глибокому взаєморозумінні та взаємному емоційному прийнятті. У спільній діяльності та спілкуванні спостерігається високий рівень кооперації, високий ступінь автономії та емоційної диференціації дитини.

Вчені визначають такі варіанти взаємин:

1) симетричне емоційно-взаємне прийняття, коли дитині властиве відчуття того, що вона дорога і любя в сім'ї, а батьки відчують відповідну любов дитини до себе;

2) асиметричні взаємини, коли батьки дуже люблять дитину і вона є об'єктом їхньої турботи, уваги, обожнювання, але сама дитина не відчуває до батьків емпатії, емоційної прихильності.

Однак любов батьків до дитини, як і самі батьки, буває різною. Переважна більшість батьків люблять своїх дітей і згодні при потребі захищати їх ціною власного життя. Проте, якщо любов не передбачає визнання, якості її знижується. Трапляється і навпаки. Скажімо, деякі батьки люблять своїх дітей надто палко і хизуються як самими дітьми, так і тим, що вони роблять чи говорять, перебуваючи в постійному замилюванні ними. У таких сім'ях дитина росте, плутаючи любов із захопленням нею, і якщо за якихось обставин не відчуває цього, то поступово починає віддалятися від батьків і стає прихильнішою до тих, хто нею захоплюється. Якщо ж оточуючі не приділяють їй багато уваги, то впадає в депресію. Захоплення провокує появу надмірного почуття власної значущості, що ускладнює дитині спілкування з іншими людьми, зокрема

з ровесниками, порозуміння з батьками, які підсвідомо, так чи інакше, передавали оточуючим свою переконаність у тому, що їхня дитина не тільки краща за них, а й за інших. За такої любові дитина поступово може перетворитися у маленького тирана, вимогливого і зарозумілого.

Поряд із надмірною любов'ю не менш проблематичною є і недостатність любові. Коли дорослі намагаються дітям не показувати своєї любові, ті можуть зробити висновок, що нікому не потрібні, або, навпаки, викличною поведінкою намагатимуться привернути до себе увагу, робити все і, як правило, частіше погане, щоб їх помітили, щоб до них не були байдужими. Характерним у поведінці дітей з таких сімей є або демонстрація перебільшеного болю і тривалий з цього приводу плач (наприклад, якщо вони падають, забилися тощо), або, навпаки, його заперечення, навіть якщо дуже боляче.

Інтуїтивно дитина молодшого шкільного віку доходить висновку, що оскільки дорослим байдужі її почуття, то байдужа і вона сама. Отже, діти, не отримуючи того, на що чекали, також віддаляються від батьків, часто ставляться до них з недовірою. Це відчуття, як правило, поглиблюється з роками. Попри це, діти підсвідомо, навіть у таких простих ситуаціях (які були названі вище), намагаються підказати батькам, що їм потрібно зробити. Це ж так просто: якщо молодший школяр на щось скаржиться, треба приділити йому більше уваги, розібратися, в чому причина, допомогти. Потрібно розуміти й те, що кожна скарга дитини — це й її потреба відчувати захищеність, і відчувати схвалення, відчувати любов.

Разом з тим лише любові недостатньо для того, щоб діти не тільки зростали, а й нормально розвивалися. Якщо батьки некомпетентні в питаннях виховання, то їхні діти не зможуть стати хорошими особистостями. Отже, для дітей потрібні особливі форми вияву любові. Виховання з любов'ю передбачає відмову не тільки від сліпого обожнювання, а й від патерналізму, від шовінізму у дорослих стосовно дітей.

Особливістю сімейної гармонії є те, що кожну людину сприймають такою, якою вона є. Це повною мірою стосується взаємин між батьком і матір'ю, в основі яких не тільки глибокі почуття одне до одного, повага до думки, інтересів, тих справ, якими вони займаються, шанобливе ставлення, а й велика відповідальність перед собою і суспільством за майбутнє їхніх дітей. Отже, приклад

сімейної гармонії дітям подають батьки через стосунки між собою та ставлення до своїх батьків і до них, своїх дітей, яке відчувається вже з моменту народження маляти.

Хороше виховання значною мірою забезпечується опорою на здорові принципи, необхідні при формуванні почуття психологічної безпеки. До них належать: повага до дитини, прийняття її такою, якою вона є, віра в неї, схвалення її вчинків, визнання здібностей, підтвердження того, що вона потрібна і її люблять.

Як правило, в більшості сімей дорослі дають змогу відчути своїм дітям, що їх люблять, але виказують прояви цієї любові здебільшого залежно від гарної поведінки та успіхів останніх. Діти ж відчувають (хоч і не можуть сформулювати свої відчуття), коли їх люблять заради них самих, а коли ця любов не є визнанням їхньої власної цінності для батьків саме такими, якими вони є.

На почуття любові батьків до дітей значною мірою впливає суспільна мораль, суть якої виявляється в тому, що любов і визнання приходять «за щось». Для повноцінного ж розвитку дитини найважливішим є те, наскільки батьківська любов задовольняє психологічні потреби дитини. Діти сприймають світ з особливою загостреною чутливістю. У них розвинена емоційна сфера, вони налаштовані на емоційний відгук, але в них зовсім не розвинений захист нервової системи, вони ще не здатні на диференціацію почуттів. І це робить їх особливо вразливими.

Досвід свідчить, що більшість батьків намагаються виховувати дітей так, як виховували їх у дитинстві. Інколи сімейне виховання ґрунтується на бажанні компенсувати на дітях те, що батькам було свого часу недодане. Тільки об'єктивний, безпристрасний аналіз батьками власного дитинства дасть змогу їм зрозуміти, якою мірою отриманий досвід впливає на виконання ними батьківських функцій. Як засвідчують спостереження, неадекватна поведінка батьків часто зумовлюється низькою самооцінкою, невпевненістю у своїх можливостях або, навпаки, завищеною оцінкою власного «Я».

Нерідко спроби батьків або інших дорослих змінити своє життя чи стосунки з оточуючими не мають успіху, оскільки вони не в змозі змінити насамперед себе. Повсякденна суєтність, в якій ми намагаємося жити, заважає тому, щоб приділяти достатню увагу дітям, закласти в них ті якості та риси характеру, посіяти зерна любові, які б допомагали їм жити в гармонії з довкіллям. Як часто у батьків